

tövében lettünk Jézus szavai alapján Szűz Mária gyermekei: "-Íme a te Anyád" és "-Íme a te Fiad" (v.ö. Jn. 19,26-27).

Érdekes, hogy milyen nehezen tudjuk tudomásul venni, hogy a keresztet - kicsiket és nagyokat egyaránt - nem lehet kispórolni az életünkből. A "összkomfortos kereszt nélküli kereszténység" nem kereszténység. Emberi létünk koordinátáit a kereszt két szára jelzi: felfelé az istenszeretetet, horizontálisan pedig az emberszeretetet. És az origó: Krisztus keresztje.

Más megfogalmazásban ugyanezt, a szeretet kettős főparancsát halljuk vissza:

" Szeretet az Isten:
aki szeretetben él, Istenben él,
és Isten őbenne".

(I. Ján. 4, 16)

Erre a szeretetre tanítanak minket Fogolykiváltó Boldogasszony fehér ruhás szerzetesei .

fr. Lénárd
világi ferences
történész, teológus

<><><><><>

Örmény nyelv - örmény írásbeliség

A Fővárosi Örmény Klubban 1997 szeptember 18.-án elhangzott előadás.

Néhány gondolatot szeretnék megosztani erről az igen fontos kérdésről. Teszem ezt annak alkalmából, hogy láttam a legutóbbi időben az Ararát című laphoz mellékelve jelentkezési lapokat örmény nyelvoktatásra, valamint az MTV Rondó című /a hónap utolsó szombatján jelentkező/ nemzetiségi műsora is foglalkozott e kérdéssel. Mivel nem vagyok armenológus s az örmény nyelv beavatott ismerője, némi tapasztalatom mellett a könyvek adta ismertetésre kell támaszkodnom, amit kiegészítek gondolataimmal, véleményemmel.

8 éve jelent meg egy szép kiállítású könyv: *Miatyánk* 121 európai nyelven /Bp. 1990./ A 195. oldalon közli az imát, háromféle módon is:

1. örmény nagybetűkkel /melyeket az V-VIII. században a kisbetűk helyett is használtak/,
2. ugyancsak örmény betűkkel az 1666-ban Amszterdamban kiadott Bibliából,
3. latin betűs átírásban. Ez hadd szerepeljen itt is, mintegy mottóként:

Hair mer vor herkins yes,
sourb yeghitsu anun ko,
yekestse arkhayutyun ko,
yeghitsu kamkh no,

vorpes herkins yev herkri.
 Zhats mer hanapazort tur mez aysor,
 yev thogh mez az partis mer,
 vorpes yev mekh thoghunk merots partapanats,
 yev mi tanir azmez i portsutyun,
 ayl parkya azmez i care.

Előzetesen a 194. oldalon olvashatjuk a legfontosabb tudnivalókat az örmény nyelvről:

1. "Indoeurópai" nyelv, a család önálló ága. A modern örmény két nagy nyelvjárásra oszlik: - keletire /araráti, Örmény SZSZK - ma: Örmény Köztársaság !/ és a - nyugatira, amelyhez szinte valamennyi kolónia tartozik.
2. A beszélők száma 4-4,5 millió lehet. Fontosabb településeik: Örmény SZSZK / ÖK!/ 2,5 millió, valamint Szíria, Irak, Egyiptom, Franciaország, Olaszország, Irán, India, Amerika. Magyarországon 1669-ben települt le az első csoport Gyergyószentmiklós környékén. További településeik: Szamosújvár 1726, Erzsébetváros 1738, Újvidék 1739. Budapesten ma is működik az örmény katolikus plébánia. /Megjegyzés: a felsorolások nem teljesek !/
3. Nyelvtani szerkezete annyira eltávolodott a rokon nyelvekétől és inkább a ragozó /agglutináló/ nyelvekéhez /török, magyar/ hasonlít. Nincs nyelvtani nem. A főnévnek két esete van, amelyeket ragokkal képez. A többes jele -ner, ehhez csatlakoznak ugyanazok az esetragok, mint egyes számban. A jelző változatlan. A főnévhez határozott névelő csatlakozhat /aschar, aschare = világ, a világ - tehát nem szorosan vett névelő !/ A viszonzszók névutóként használatosak. A főnévi igenév végződése alapján 3 igeragozási kategória /1. - il, -el, 2. -al, 3. -anal, enal/ és rendhagyó igék. Gazdag igeragozás.
4. Szókincs alapján indoeurópai nyelv, amelyet számos korai iráni átvétel gazdagít. Szavainak egy rétege közel-kelet ősi nyelveiből származik /pl. urarti/. Kölcsönzött a kaukázusi nyelvekből, görögből, franciából.

Egyik legrégebbi irodalmi hagyományokkal rendelkező nyelv. Az örmények története a Krisztus előtti II. századra nyúlik vissza. Bibliamagyarázatok a Krisztus utáni IV. századig tartotta magát és a liturgia nyelve mindmáig. Az ima szövegét is ezen közöljük. A modern irodalmi nyelv a XVI. században formálódott, de csak a XIX. században ismerték el. Kezdetben görög írással jegyezték le. Az örmény írást Meszrop Masthoc alkotta meg 406-ban. Megkülönböztet kis- és nagybetűket, balról jobbra halad, minden hangra külön jele van. /38/."

A könyvben még ott szerepelnek a számok is !
 1 meg, 2 /j/ergu, 3 /j/ erek, 4 chors, 5 hing,

6 veti, 7 yota, 8 vutn, 9 inn, 10 dasj,
100 hariur

Máris felmerült néhány kérdés, amit az idézett szöveg bennünk támaszt! Újabb könyvet kell segítségül hívnunk. Ez pedig a dr. Schütz Ödön professzor szerkesztésében megjelent Hajk és Bél harca. A régi örmény irodalom kincsestára I. /Szombathely 1995. A 293. oldalon olvashatjuk:

" A XIX. század elején különös lendülettel került napirendre a diaszpórák iskolai köreiben az örmény irodalmi nyelv ügye.

A papi központokban, az egyházi irodalomban a klasszikus irodalmi nyelv / grabar - az írás nyelve/ volt egyeduralkodó, viszont a modern irodalmi irányzatok a beszólt nyelvhez idomuló, új irodalmi nyelvet igényeltek /asharhabar - világi nyelv/. Az asharhabar - majd egy évszázadig húzódo vitatkozás közepette - a használatban fokozatosan kicsiszolódott és végül is általános polgárjogot nyert."

Nem érdektelen az idézetet még némileg folytatni:

" E nyelvi és irodalmi megújulásban jelentős szerepe volt a diaszpórában működő különböző fokozatú iskoláknak, így a Konstantinápolyban 1790-től kezdődően fungáló iskoláknak, a moszkvai Lazarján Akadémiának /gimnáziumot és főiskolát ötvöző tanintézet, 1816/, a tfliszi Nersziszján Líceumnak /1824/, a kalkuttai örmény kollégiumnak /1821/." S megemlítést nyernek - mert így teljes a kép - a mechitaristák is !

Foglalkozik a könyv a két nyelvjárás kérdésével is !

A "Hangátírás" című fejezetben /295. o. skk./ olvashatunk erről.

Már szóltunk az örmény írásról, melyet Meszrop Mastoc " az arameus írás valamelyik változata alapján állított össze, majd a sémi írásrendszerből hiányzó magánhangzókat a görög ábécéből pótolta. Így a legkorábbi írásművek egy kb. 4-5. századi hangállapotot képviselnek... A klasszikus nyelv hangrendszere csekély eltéréssel jórészt konzervatíván fennmaradt a modern "keleti" irodalmi nyelvben.

Az örmény írás 35 betű és néhány betűkapcsolatot ölel fel /innen a 38 !/ , amely betűszerint tükrözi az örmény nyelv hangrendszerét.

Az arméniai irodalmi nyelv olvasása tehát nem okoz különösebb nehézséget, mert hangkészlete nagyobb részt megegyezik /a/ klasszikus nyelvével. Ami kevés eltéréssel rendelkezik, jobbára magánhangzó-kapcsolatok olvasatában azt ma az örményben /a grabar szöveget is/ a modern nyelvi változattal olvassák."

Lássunk néhány példát hangváltozásokra !

keleti	nyugati	jelentés
grabar	krapar	irodalmi nyelv /régi/
dahegan	bahekan	dinár
berd	pert	erőd
jur	csur	víz
dzer	cer	kéz

/A már előbbieken közölt számsor esetében így érthető, hogy a kettő és a három előtt J szerepel, de ugyanez van a Jerevan - Erivan városnév párban is !

Még a példákat lehetne folytatni. A lényeg az, hogy Arméniában maradt meg a klasszikus kiejtés, s a délre fekvő területeken változott, s innen vitték szét főleg a diaszpórákba. A diaszpórákban azután az idők folyamán bekövetkezett a kettősnyelvűség, majd az asszimilálódás. Az már az előbbieken idézett - hivatkozott műben olvashatunk arról /281.o./, hogy Uj-Dzsulfában, Iszpahán elővárosában perzsa, Tifliszben a Havbahar negyedben grúz, Konstantinápolyban és Anatóliában oszmán-török lett az örmények második anyanyelve. De lehetne folytatni a sort, hisz a lengyelországiaknál szerepel a kipcsák /örmény betűkkel írták!/, S íme itt van a magyar-örménység kérdése is! Szajat-Nova örmény költő / 1712-1795/ 85 verset azeri, 68-at örmény, 37-et pedig grúz nyelven írt.

Egy örmény származású lengyel újságíró, Romuald Kovas utazást tett Arméniában, s erről beszámolt magyarul is megjelent könyvében. /Az éden felderítése, Bp. 1979./. Számtalan érdekes, idevonatkozó feljegyzése, megállapítása van. Felveti azt is, hogy a lengyel földre érkezők lehet, hogy eredetileg kipcsakok voltak, de az örmények közvetítésével felvették a kereszténységet / 48.o./. Ő is vázolja az irodalmi nyelv és a két nyelvjárás helyzetét, ám megjegyzi: "De vannak területek a két, nem csupán kiejtésben, hanem nyelvtanilag is eltérő nyelvjárás kereszteződik." /78.o./ Arméniában is van olyan város / a múlt rendszerben: Lenakan/, ahol a nyugati dialektikust beszélnek, de a keleti az irodalmi nyelv. A két főnyelvjárás mellett azonban - idézi egy szaktekintély megállapítását -: "Örményországban mintegy 50 nyelvjárást beszélnek. Gyakran a szomszéd falvak lakói sem értik meg egymás beszédét, olyan nagy a török, perzsa, arab lerakódás a nyelvükben..." /94.o./

Ha vizsgálni akarunk, nem is kell messzire mennünk. Vegyük elő Szongott Kristóf alapvetőnek tekinthető műveit a genealógiáról meg az etnográfáról. ott a nevek eredetének sokrétűsége, de olvashatók olyan feljegyzések is, hogy erdélyi örmény tájszó vagy erdélyi örmény nyelvjárásban közöl egy szöveget. S a vizsgálat kiterjeszhető könyvekre, iratanyagra, szép előadás- és szakdolgozat témát adnának!

Dr. Sasvári László